

Gerçeklik Ve Kurgu Bağlamında “Şair Ferdî'nin Âşığını Öldürmesi”

Bahir SELÇUK*

Özet: Yaşanmış bir olay, eserin işlev ve türüne göre, metinsel düzleme ya aynen ya da kurgulanarak aktarılır. XVI. yüzyıl şairi Ferdî'nin âşığını öldürmesiyle sonuçlanan aşkın, biyografik ve kurmaca metinlere yansımada da bu durum görülür. Bu çalışmada, Meşâîrî'ş-Şu'arâ, Kühnü'l-Ahbâr, Meşâkkü'l-Uşşâk ve Sohbetü'l-Ebkâr'da yer alan Ferdî'yle ilgili olayın gerçeklik ve kurmaca boyutu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: XVI. yy., şair, Ferdî, gerçeklik, kurmaca.

The Story Of Poet Ferdî's Killing Of His Beloved, In The Concepts Of Fictious And Non-Fictious Relations

Abstract: An experienced fact, depending on the work's function and type, is reported/transformed into text either as it or in a fictious mode. The love of XVIth century poet Ferdî, which ends in his killing his beloved, makes his beloved, makes an excellent sample for that fact with its reflections to biographical and fictious text. In this study, fictious or non-fictious aspects of Ferdî's love scene are discussed in Meşâîrî'ş-Şu'arâ, Kühnü'l-Ahbâr, Meşâkkü'l-Uşşâk ve Sohbetü'l-Ebkâr.

Keywords: 16th century, poet, Ferdî, reality, fiction.

GİRİŞ

Görülen, duyulan, okunan, başı ve sonu belli ve tutarlı bir biçimde bir araya gelmiş cümlelerden, paragraflardan oluşan yazılı veya sözlü bir bütün (Öztoğat 2005:27-28) şeklinde tanımlayabileceğimiz metin, çok çeşitli şekillerde tasnif edilebilmektedir. Tarih yazıları, biyografi, makale gibi fayda amacı güden öğretici metinlerde, gerçeği yansıtmaya çabası ön planda iken; destan, hikâye, roman gibi olaya dayalı metinlerde gerçeğin yeniden sunumu, kurgulanışı söz konusudur. Bundan hareketle öğretici metinlerin (gayri itibarı), dış dünyayı olduğu gibi yansıtmaya; kurmaca metinlerin (itibarı) dış dünyayı yorumlama ve yeni bir dünya kurma düşüncesinin ürünü olduğu söylenebilir (bk. Aktaş 1991:11,14,36).

Klasik edebiyat dönemindeki öğretici metinlerden olan biyografik eserlerde, yazarın kişisel düşünce ve değerlendirmelerine rastlansa da amaç, tanıtmak ve bilgi vermektir. Aynı şairden bahseden tezkirelerin çoğunun benzer şeyler söyledikleri, aynı şiirleri örnek verdikleri sıkça görülür. Bu eserlerde farklılık daha çok dil, üslup ve sanatçı kişilikle ilgili yorumlarda ortaya çıkar. Bunun yanında Leylâ ve Mecnun gibi ortak bir konunun, Ali Şir Nevai, Hamdullah Hamdî ve Fuzulî'de farklı biçimlerde işlendiği görülür. Bu tür eserlerde ham bir konu sanatçının elinde işlenerek eserin içeriğini oluşturur. (Moran 1991:151) Böylece eserin konusundan ziyade, sanatçının olaya bakış açısı ve olayı anlatma biçimi eseri özgün kılan temel etmen olur. Hatta yaşanmış bir olay veya durum, biyografik metinlere aynen (gerçek/gerçeklik) yansıdığı gibi, sanatsal metinlerin (kurmaca/itibarı) de konusunu oluşturur.

16. yüzyılın güzelliğiyle meşhur şairi Ferdî'nin, âşığını öldürmesiyle sonuçlanan aşk ilişkisi, yukarıda değindiğimiz

“aynı olayın gerçekçi ve kurmaca metinlere yansımaları”nı gösteren önemli bir örnektir.

Tezkirelerde verilen bilgilere göre Ferdî, Kanuni dönemi (1520-1566) şairlerindedir. İstanbullu olan şairin asıl adı Mehmed'dir. Yeniçeri ocağına mensup (kuloğlanı) şairin babası yayabaşdır. Eşsiz güzelliğinden dolayı kendisine Ferdî mahlası verilmiş olan şair, şiirlerinden ziyade, karıştığı aşk hadiseleriyle anılmaktadır. Ferdî, hayatının son döneminde ahyon müptelası olmuş, Kühnü'l-Ahbâr ve Meşâîrî'ş-Şu'arâ'da belirtildiğine göre 962/1602 Ramazan'ının sonlarında ata binmek için ayağını üzenkiye koyarken genç yaşta vefat etmiştir (Âlî 1994:29,253; Âşık Çelebi 1971:188a,192a; Hasan Çelebi 1989:746; Latîfî 2000:430, Mehmed Süreyya 1996:517).

Tezkirelerde, az da olsa, Ferdî'nin şiirlerinden örnekler yer alır. (bk. Âlî 1994:254; Âşık Çelebi 1971:192a; Hasan Çelebi 1989:746; Latîfî 2000:430; Nail Tuman 2001:765-766; Sehî 1980:227) Latîfî, şairliğiyle itibar bulmuş olan Ferdî'nin şiirlerini, sanat bakımından pek başarılı bulmaz (Latîfî 2000:430).

Güzelliği ile meşhur Ferdî, âşıkların ölümüyle sonuçlanan iki aşk macerasıyla anılır. Bunlardan ilki yeniçeri ağası Mustafa Ağa ile ilgili olanıdır. Ağa, vaktinin çoğunu Ferdî ile geçirmekte ve görevini ihmal etmektedir. Ferdî ile işret ettiği bir gün, başıboş kalan maiyetindeki yeniçerilerin bir yağmalama olayına karışması üzerine, Mustafa Ağa idam edilir, Ferdî'nin de denize atılmasına karar verilir. Sadrazamın araya girmesiyle canı bağışlanan Ferdî'nin ulufesi kesilir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ferdî ile yeniçeri ağası arasında geçen bu hadise Kühnü'l-Ahbâr'da (253-254) ve Meşâîrî'ş-Şu'arâ'da (188a-190b) yer almış; Âşık Çelebi'den hareketle Nergisî, bu olayı Meşâkkü'l-Uşşâk'taki bir hikâyesine konu edinmiştir (155a-158b).

İkinci olay, Ferdî'nin önce gözünü çıkardığı âşıklarından birini, daha sonra öldürmesidir. Dört eserde yer aldığı için üzerinde çalışmayı tercih ettiğimiz bu ikinci olay, yine Kühnü'l-Ahbâr (Âlî 1994:253-254) ve Meşâîrî'ş-Şu'arâ'da (Âşık Çelebi 190b-192a) Ferdî bahsinde geçmektedir. Aynı olayı Nergisî, Meşâkkü'l-Uşşâk'ın dokuzuncu hikâyesinde (153a-154b), Atâyî de Sohbetü'l-Ebkâr'ın, “Dâstân-ı ‘Âşık-ı Bî-hûş Bâ-Ferdî-i Âşık-küş” (Atâyî 1999:254-266) başlıklı 39. bölümünde ele almaktadır.

Biz bu çalışmada, “Ferdî'nin âşığını öldürmesi ile sonuçlanan aşk”ın biyografik eserler olan Kühnü'l-Ahbâr ve Meşâîrî'ş-Şu'arâ ile didaktik-ahlâkî bir eser olan Sohbetü'l-Ebkâr ve estetik bir gayeyle kaleme alınmış olan Meşâkkü'l-Uşşâk'taki yansımalarını ele alacağız. Metinleri, önce dil ve üslup bakımından; sonra da olay, olay örgüsü, şahıs, zaman, mekân, bakış açısı yönleriyle ele alacağız.

METİNLERİN DİL VE ÜSLUP YÖNÜNDEN

KARŞILAŞTIRILMASI

Ferdî ile ilgili olayı ele alan eserlerden Kühnü'l-Ahbâr, Meşâîrî'ş-Şu'arâ ve Meşâkkü'l-Uşşâk mensur, Sohbetü'l-Ebkâr manzumdur. Meşâîrî'ş-Şu'arâ ve Meşâkkü'l-Uşşâk'ta olay anlatılırken, yer yer konuyla ilgili mısra ve beyitlere yer verilir.

Metinlerin, işlevlerine ve hitap ettikleri okuyucu kitlesine uygun bir dil ve üslupla kaleme alındıkları görülmektedir. Dilin göndergesel işlevinde kullanıldığı Kühnü'l-Ahbâr dışındaki üç metinde, sanatlı bir dil kullanılmaktadır. Didaktik bir eser olan Sohbetü'l-Ebkâr'ın dili yazıldığı döneme göre açık ve anlaşılırdır. Süslü nesir grubuna dâhil

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Meşâ'irü's-Şu'arâ ve Meşâkku'l-Uşşâk, sanatlı ve ağır bir dille yazılmışlardır.

Metinlerin dil ve üslubunu örneklendirmek açısından, aynı olay halkasının (Bunalıma giren âşığın, Ferdî'den hayatına son vermesini isteyişi) işlenişine bakılabilir¹: "...Elbette küşte-i tîğün olmak murâdumdur sen beni öldürmezsen ben seni katl itmek muktezâ-yı fu'âdumdur dimegin..." (Künhü'l-Ahbâr s.254; st. 5-6), "...Kande baksam karşımda nazır göürdüm gûyâ ki kasd ile körlük iderdi ne denli görmez yanından sohbeta varsam ol mahalle gelürdi. Neylerse iderdi dâ'imâ gılâz u şedâd ile and içerdi ki be-her hâl ya sen beni öldürmek gereksin yâ ben seni öldürürüm dir idi." (Meşâirü's-Şu'arâ 191a; st. 7-10), "Ammâ dimâğ-ı bî-çâreye gâlebe-i sevdâ-yı 'aşk ile bir özge mâlîhulyâ istiflâ itdi ki hilâl-ı musâhabetde bî-münâsebet bu teklîf-i hâm ile tekdîr-i zamîr-i cânân idüip 'Elbette 'azîz başun için kebş-i vücüdümü kendi dest-i mübârekün ile kurbân eyle ki âhir demde cemâlüne nigerân nigerân teslîm-i cân eyleyeyüm. Şöyle ki bu 'ıyd-ı sa'îde irmezsem muhakkak bilesin ki ben çâkerün küstâhâne vücüd-i nâz-perverdüne âfet-resân-ı ihlâk olurun... El-hâsıl yâ kendün irtikâb-ı zahmet idüp beni öldür yâ mukarrer ben seni öldüreyin.' diyüp gâh u bî-gâh bu resme ilhâh-ı bî-mezeden hâlî olmazdı." (Meşâkku'l-Uşşâk 153b; st. 9-17),

Hîç aldırmaıyıp ol âvâre
Didi efsûn yaramaz bîmârê

Tâkatım kalmadı yok sabra mecâl
Münhasırdır iki şıkka ahvâl

Yâ serim tîğ ile galtân eyle
Çeşm-i bîmârına kurbân eyle

Yâ çekip şu'le-i hârâ-şikenî
Tîğ-ı gayret ne seni kor ne beni

Beni öldür yürü bul sen de rehâ
Ya'nî kurbân ile it def'-i kazâ (Sohbetü'l-Ebkâr
b.3290-3294)

İncelediğimiz metinlerin yer aldığı eserlerden Âşık Çelebi'nin Meşâirü's-Şu'arâ'sı, biyografik bir eser olmakla birlikte; devrin sosyal hayatını, zevklerini, eğlence yerlerini, canlı bir biçimde dile getirmekte (Kut 1991:548; Gökyay 2004:356); şairlerin özel hayatlarına, iç dünyalarına ait birçok bilgi içermektedir (Âlî 1994:38,126). Tezkirede yer alan şairlerin çoğu ile dost olan, onların özel hayatlarına dair bilgiler edinen müellif, çoğu zaman bizzat şahit olduğu ve duyduğu olayları anlatır. Ferdî'nin özel hayatıyla ilgili bu olay, giriş bölümünde bahsettiğimiz tezkirelerde yer almazken, Meşâirü's-Şu'arâ'da ayrıntılarıyla zikredilir. Âşık Çelebi, Ferdî'den dinlediği bu olayı tahkiye tekniğiyle anlatarak biyografik bir metne akıcılık ve hareketlilik kazandırmıştır (Kılıç 1994: LXIX).

Olayın anlatıldığı diğer önemli eser, tarihçi Âlî'nin Künhü'l-Ahbâr'ının tezkire kısmıdır. Başvurulan kaynakların belirtilmesi ve sağlam delillere isnat edilmesi yönüyle Künhü'l-Ahbâr, tezkireler içinde önemli bir yere sahiptir. (Âlî 1994:31) Bu nedenle Âlî, Âşık Çelebi'nin tezkiresinden istifade etmiş olsa da, onun edebî yargılarına pek güvenmez (Âlî 1994:49), tezkiresindeki zengin bilgi ve ayrıntıların bir kısmını, uydurma olarak nitelendirir (Âlî 1994:25). Âlî, Âşık

Çelebi'den aldığı anlatılan bu olayı, bir tarihçi hassasiyetiyle ana hatlarıyla nakleder, tasvir ve tahlillere girmez.

Yaşanmış çarpıcı aşkları sanatlı bir dille kaleme almış olan Nergisî'nin Meşâkku'l-Uşşâk'ında (153a-154b) yer alan hikâyelerin hemen hepsi, çektiği çilelerden sonra sevgilinin iltifatını kazanmaya çalışan âşığın çabalarını ve sıkıntılarını yansıtır. Estetik bir gaye güden eser, Osmanlı coğrafyasına ait olayları ve dönemin sosyal hayatını aksettirme bakımından orijinallik gösterir (Çaldak 2004:104). Ferdî hikâyesi, sevgilisi için canını bile verebilecek fedakâr âşıkları örneklendirir. Nergisî, yer yer sevgili konumundaki Ferdî'yi yüceltir; âşığı ise davranışlarından ve kabalığında dolayı yerer. Nergisî, Âşık Çelebi'den almış olduğunu söylediği bu olayı kurgusal bir boyuta taşımış, olayla ilgili şahsî tasarruflarda bulunmuştur.

Âtayî, kırk bölüm halinde tertip ettiği Sohbet'l-Ebkâr adlı eserinde, dönemin sosyal hayatındaki bozulma ve yozlaşmalara işaret eder. Mesnevi biçiminde yazılmış olan eserin "Şâhid-i Bâzâr Sermâye-i Fezâhat ü Demâr Olduğundadır" başlıklı 39. bölümünde yer alan hikâye, "Dâstân-ı 'Âşık-ı Bî-hûş Bâ-Ferdî-i 'Âşık-küş" (Atâyî 1999:254-266) başlığıyla anlatılmaktadır. Atâyî, Ferdî hikâyesini, Nergisî gibi aşkı yüceltmek için değil, aksine başlığın da ifade ettiği gibi gençleri, aşk adına içine düşülen çıkmazlardan korumak ve acımasız sevgililerin sebep olabileceği felaketin büyüklüğünü göz önüne sermek gayesiyle kaleme almıştır.

Eyleme şâhid-i bâzârıla kâr
Seni cânından iderler bîzâr (b.3181)

Olma üftâde-i her nahl-i hırâm
Ki anın kuş kona üstüne müdâm (b.3182)

Olayı toplumsal bir sorun olarak daha çok ahlaki yönüyle ele alan Atâyî, Ferdî'nin olaydaki rolüne odaklanmış şairliğine ve yeniceriliğine dair bir bilgi vermemiştir.

Âşık Çelebi ve Gelibolulu Âlî olayı, Ferdî'yi tamtmak için anlatırlarken; Nergisî aşkın gücünü yansıtmak; Atâyî, gençleri çarpık ve tehlikeli aşk ilişkilerinden uzak tutmak düşüncesiyle kaleme almıştır. Bu nedenle sonu ölümle biten bu aşk hadisesinin, metinlerin amaç ve işlevlerine göre anlatıldığı/kurgulandığı görülmektedir.

METİNLERİN İÇERİK YÖNÜNDEN

KARŞILAŞTIRILMASI

Olay/Olay Örgüsü

Ferdî'nin bir âşığı, gündüz kendisini gölge gibi takip etmekte; gece sabaha kadar kapısının önünde nöbet tutmaktadır. Öyle ki Ferdî, gittiği her yerde âşığın önceden varıp kendisini beklediğini görmektedir. Âşığın, bıkkınlık verecek derecede kendisini takip etmesi, hep yanında olmak istemesi Ferdî'yi çileden çıkarır. Bir gün âşığı hiddetle döver, bu arada âşığın bir gözünü çıkarır. Âşık, bu kadar eziyete karşın, Ferdî'nin peşini bırakmaz. Her şeye rağmen âşığın kendisinden vazgeçmediğini gören Ferdî, az da olsa insafa gelir. Ferdî'den yüz bulan âşık, artık her yerde onunla beraberdir. Fakat bir müddet sonra âşık yerli yersiz, ya sen beni öldür, ya da ben seni öldüreyim, demeye başlar. Âşığın saplantı derecesine vardığı aşkı ve anormal isteği karşısında ne yapacağını şaşırın Ferdî, sonunda dayanamaz ve bu işe bir son vermeyi düşünür. O beni öldürmeden, ben onu öldürüp kendimi kurtarayım, der. Ferdî ve âşığı, İstanbul yakınlarındaki bir mesirede buluşurlar. Âşık, o gün beyazlara bürünüp dostlarıyla helalleşir; bugün benim bayramımdır,

¹ Metin içindeki "st" ve "b" kısaltmaları, satır ve beyit kelimelerini karşılamaktadır.

der. Buluşma yerine vardıklarında âşık, koynundan keskin bir hançer çıkarır, sen beni öldürmezsen ben seni öldürürüm diyerek Ferdî'yi tehdit eder. Ferdî hançeri alır, boğazını keserek âşığı öldürür.

İncelenen metinlerde olay zinciri, aşağı yukarı bu şekilde olmakla birlikte olay zincirinin halkalarında farklılıklar görülür. Ferdî'nin; âşığın gözünü niçin ve nasıl kör ettiği, âşığın öldürülme sebebi, öldürülme sahnesi, Ferdî'nin olaydan sonraki hayatı, göze çarpan önemli farklılıklardır.

Ferdî'nin, Âşığın Gözünü Kör Etmesi: Ferdî'nin, âşığın gözünü kör etmesiyle ilgili ayrıntılar, Meşâirü's-Şu'arâ ve Meşâkku'l-Uşşâk'ta benzer biçimde dile getirilmiştir. Meşâirü's-Şu'arâ'ya göre, âşığın kendisini gölge gibi takip etmesinden bıkan Ferdî, iyice öfkelendiği bir gün âşığı döver, bu arada bir gözünü de çıkarır: "...Muhassal bir gün vardum gazabla urup başın yapup gözün çıkardım (191a; st. 5)". Meşâkku'l-Uşşâk'ta ise sabırsız âşığın verdiği sıkıntıya dayanamayan Ferdî'nin, âşığın bir gözünü çıkardığı belirtilir: "...harifün iki çeşm-i cihân-bininden küşe-i yek-âvîz-i hûn-rîz ile mahallinden ihrâc idüp..." (153a; st. 20). Âlî, âşığın gözünün kör olması hadisesine hiç değinmez. Sohbetü'l-Ebkâr'da ise âşığın gözünü çıkarma hadisesi farklı bir nedene bağlanır. Âşık, Ferdî'ye kendisini hor görmemesi ve insafı olması konusunda sözler sarf eder, sitemlerde bulunur (b.3235-3245). Adeta alacaklıymış gibi bir tavır sergileyen âşığın, bu sözleri karşısında hiddetlenen Ferdî, âşığı yere atıp vurmaya başlar (b.3248). Ferdî, rastgele vururken parmağındaki yüzük âşığın gözüne denk gelir ve aldığı bu darbeler sonucu âşık, yara bere içinde kalırken bir gözünü de kaybeder (b.3250-3256).

Tokunup hâtem-i elmâs-şiken
Şeb-çerâğımı düşürdi gözden (3252)

Âşığın Öldürülme Sebebi: Meşâirü's-Şu'arâ'da, âşığın bir gözünü kaybettiğinden sonra da Ferdî'nin peşini bırakmadığı, bir zaman sonra, ona yerli yersiz ya sen beni öldürürsün ya da ben seni öldürürüm, demeye başladığı belirtilir. Ferdî, âşığın hiç umulmadık yer ve zamanda elinde hançer, başında dikilip kendisine bu sözü söylediğini belirtir. "Ben anı öldürmezsem ol beni öldürür" (191a; st.15-16), diyen Ferdî, âşığı öldürmek için uygun zamanı kollar.

Meşâkku'l-Uşşâk'a göre âşığın haline acıyan Ferdî, onun yanında bulunmasına göz yumar (153b). Âşığın dilinden düşürmediği beni öldür sözünün, karasevdadan kaynaklandığı ifade edilir (galebe-i sevdâ-yı 'aşk ile bir mâlihulyâ istilâ.... 153b; st. 9-10). Ferdî, âşığın saçmaladığına yorup ilkin bu sözü ciddiye almaz, fakat sonunda dayanamaz ve âşığa öfkeyle çıkarır; verdiği bütün sıkıntılara rağmen kendisine sabrettiğini söyler, fakat âşık, aynı sözü yinelemeye devam eder. Meşâkku'l-Uşşâk'ta Ferdî'nin, âşığı öldürme gibi bir niyetinden bahsedilmez; son anda can havliyle âşığı öldürdüğü belirtilir (153b).

Sohbetü'l-Ebkâr'da, âşığın öldürülme sebebi farklı bir biçimde anlatılır. Âşık, gözünü kaybettiğinden sonra yüz bulduğu Ferdî'nin yanından hiç ayrılmaz. Ferdî de bu duruma ses çıkarmaz. Fakat Ferdî'nin dostları, âşığın sürekli, yanlarında bulunmasından dolayı rahatsızlık duyduklarını dile getirirler (b.3265). Bunun üzerine Ferdî'nin rızasını alıp, âşığı meclislerinden dışarı atarlar. Âşık, her seferinde bir yolunu bulup Ferdî'ye ulaşmayı başarır (b.3269-3280). Ferdî, artık dayanamaz ve âşığa yalvarıp yakarmaya başlar. Adının kötüye çıktığını, en azından halkın bu olayı unutana kadar kendisinden uzak durmasını söyler (b.3281-3288).

İller içre beni itdin bed-nâm

Irz u namus işi hod oldı tamam (b.3285)

Bu sözler karşısında âşık, ya sen beni öldürürsün; ya da bu sevda ikimizi yok eder; beni öldür sen de kurtul, der (3294). Ferdî ve âşığı bu iş için sözleşirler (3297).

Âşığın Öldürülmesi: Meşâirü's-Şu'arâ'ya göre Ferdî ile âşık sözleşip bir mesirede buluşurlar. Âşık, dostlarıyla helalleşmiş, gusül almış ve beyazlara bürünmüştür. Mesire yerindeki çeşme başına geldiklerinde âşık, koynundan bir muska, cebinden bir hançer çıkarıp Ferdî'ye, beni öldürmezsen bu demde ben seni öldürürüm hemen gel, der. Ferdî, artık âşığı katletmenin vacip olduğuna kanaat getirir. Öldürmeden önce âşığın ellerini bağlar ve sonra da boğazını keser. "Elini bağladum, yüzine bakdum ağladum. (191b; st.23)" Ferdî, âşığı boğazlarken âşık da, Ferdî'nin yüzüne baka baka can verir. "Yüzüme nigâh iderek cân virdi, küşte-i tîğ-i 'ışk olup muradına irdi." (192a; st. 1) Ferdî, gözyaşları içinde, âşığı bir toprak yarığına koyup geri döner. Yolda âşığın ruhuna fatihalar okur. "Biraz ağladum biraz âh itdüm âhir iledüp libâsiyle bir şikâf-ı meğâka sokakodum; şehre teveccüh idüp yolda rûhiçün vâfir fâtiha okudum." (192a; st. 3) Vasiyeti üzere âşıktan almış olduğu tülbendi açan Ferdî, tülbendin içinde bir miktar para ve bu paranın hayır işlerinde kullanılmasını, bir kısmıyla da helva pişirilip dağıtılmasını vasiyet eden bir kâğıt parçası bulur. (192a; st. 4-9)

Âlî, olayın ayrıntılarına girmez. Âşığın, Ferdî'ye sen beni öldürmezsen ben seni öldürürüm dediği, Ferdî'nin de âşığın ellerini bağlayıp boğazladığını belirtir. "Elbette küşte-i tîğün olmak muradumdur, sen beni öldürmezsen ben seni katletmek muktezâ-yı fu'âdumdur dimegin ol derdmenün elini bağlamış. Badehu sunduğu biçığı ile boğazlamış." (s.254)

Nergisî, âşığın mesire yerine gitmeden önce dostlarıyla helalleştiğini, bugün bayramımdır dediğini belirtir. Âşık, âdeta sevinçten uçarcasına buluşma yerine varır. Mesireye yakın bir yerde âşığın daha önceden bildiği bir mağaraya doğru ilerlerler. Mağarayı gezelim diyen âşık, Ferdî içeri girince mağaranın girişini tutar; belinden keskin hançerini çıkarır ve beni kendine kurban et der. Âşığın kendisini elindeki hançerle tehdit ettiğini gören Ferdî, mecbur kalıp âşığı öldürür (154a-154b; st. 9-13). Âşık, Ferdî'nin yüzüne bakarak can verir. Ferdî yaptığından büyük bir pişmanlık ve üzüntü duyar. "Cemâlüme nigâh iderek teslim-i gencine-i rûh idüp... diyü izhâr-ı peşimânî ile sûret-i hâle çehre-güşây kılmışdur." (154b; st. 17-19)

Atâyî'ye göre âşık, kefen gibi beyazlar giyip mesire yerine gider. Ferdî ve âşık çeşme başında oturup içerler. Bir müddet sonra Ferdî'nin sarhoş olduğunu gören âşık, hançeri Ferdî'ye verir ve sözünü tutmasını söyler. Ferdî de aldığı hançerle âşığın boynunu keser; âşık da Ferdî'nin yüzüne bakarak can verir. Atâyî, âşığın Ferdî'nin yüzüne bakma zevkünden dolayı zerrece acı duymadığını, Ferdî'nin de âşığı öldürdükten sonra pişmanlık gözyaşları döktüğünü ifade eder (b. 3314-3332).

Ferdî'nin Olaydan Sonraki Hayatı: Ferdî'nin hayatının bir bütün olarak ele alan Meşâirü's-Şu'arâ ve Kühnü'l-Ahbâr, şairin olaydan sonraki yaşantısı hakkında da bilgi verir. Sadece Ferdî'nin yaşadığı olayı malzeme olarak kullanan Meşâkku'l-Uşşâk ve Sohbetü'l-Ebkâr'da olay sonrası ile ilgili bilgi yer almaz.

Âşık Çelebi'ye göre Ferdî, bu olaylardan sonra Yeniçeri kâtibi Şihabuddin Bey'in yanına uğrar, onunla kalır. Şihabuddin Bey'in ölümü üzerine yalnız kalan Ferdî, daha sonra sekbân ve yayabaşı olarak yeniçeri bölüğüne dâhil olur. Ardından danişmentliğe heveslenir, danişmentlik tacını giyer. Oradan da ayrılan Ferdî, afyon müptelası olur. 962/1602'de

Ramazan ayının sonunda ata binmek için ayağını üzenkiye koyarken vefat eder. Âşık Çelebi, âşık öldürmenin Ferdî'ye uğursuzluk getirdiğini ifade eder: "... âşık-küşlük ana nâ-mübârek oldı."(192a; st. 15)

Âlî de, Ferdî'nin bu olaydan sonraki hayatı hakkında benzer bilgiler verir. Fakat olayların sıralanışında farklılıklar vardır. Ona göre Ferdî, yeniçeri ağası Mustafa Ağa'nın ölümünden sonra danışmentliğe heves etmiş, fakat başladığı bu işi devam ettirememiş, afyona tutulmuştur. Bundan sonra yeniçeri kâtibî Şihabüddin Bey ile dostluk kuran Ferdî, Şihabüddin Bey'in ölümü üzerine yalnız kalmıştır. Dolaşmak gayesi ile atına binmeye çalışırken vefat etmiştir (s.254/4-12). Nergisî, Ferdî'nin âşığı öldürmesinden sonraki hayatı hakkında hiçbir bilgi vermez. Atâyî, olayı trajik bir biçimde sonlandırır. Ferdî'nin bu olaydan kısa bir zaman sonra öldüğünü; sırrını bilen dostlarının Ferdî'yi, âşığın yanına gömdüklerini belirtir.

Çok zamân geçmedin âhir bî-bâk
Çekdi pehlûye o sîmîn-teni hâk (b.3336)

Sırrına mahrem olan yârânı
'Âşıkı yanına gömdî anı (b.3337)

Kişiler

Dört metinde de olayın başkahramanları Ferdî ve âşığıdır. Ferdî'nin sevgili konumunda olduğu bu aşıkta, seven de erkektir. Bu türden aşk ilişkileri üzerine çok şey söylenmiş olsa da incelediğimiz dört metinde aşkın, güzelliğe/güzel yüze karşı duyulduğu ifade edilmekte, cinsellik üzerinde hiç durulmamaktadır. Hatta olayı toplumsal bir sorun olarak işleyen Atâyî'nin problem olarak ele aldığı esas husus, âşık ve maşukun erkek oluşundan ziyade "aşk ve şahid kavramlarının ve güzellere ilişkilerin dejenere edilişi"dir (Kortantamer 1993:134).

Aşka dayalı bu olayda, klâsik aşk hikâyelerindeki gibi yardımcı ve engel (rakip) tiplerine rastlanmaz. Sadece Atâyî'de, Ferdî'nin dostlarından ve nifak ehli kişilerden söz edilir. Bunlar da olay zinciri içerisinde aktif rolü olmayan figüratif kişilerdir.

Ferdî (Maşûk): Âşık Çelebi, Ferdî'yi yüzünün güzelliği ve uzun boyu ile ön plana çıkarır. Âşık Çelebi, Ferdî ile ilgili olumlu ya da olumsuz herhangi bir ifade kullanmaz. Sadece, Ferdî'nin olaydan sonraki hayatındaki olumsuzlukları ifade için "âşık-küşlük ana nâ-mübârek oldı (192a-15)." şeklinde bir yorum getirir.

Nergisî, hikâyenin başından itibaren Ferdî'yi yeniçeri ocağına mensup gösterir (153a). Ferdî'nin başındaki börtüyle güneşi utandıracak kadar güzel olduğunu ifade eden Nergisî, "cûvân-ı havrâ-'izâr, yâr-ı perî-çehre, cenâb-ı dil-ber-i sîne-saf" şeklindeki ifadelerle sık sık Ferdî'nin eşsiz güzelliğine işaret eder. Âşığın verdiği sıkıntılar karşısında Ferdî'nin ruh halini ifade eden "dil-ber-i hûnî-nigâh-ı mühr-güsil ve cenâb-ı dil-ber-i nâ-mihribân" göstergelerini kullanır. Ferdî'nin danışmentlikle ilgisine ve afyona tutulmasına değinmez.

Atâyî, Ferdî'nin fiziki güzelliğini "meh-i ferhunde-likâ, dürr-i yek-dâne, kadd-i mevzûn" gibi göstergelerle ifade eder. Ferdî'nin bu güzelliğine karşın ateş gibi hiddetli, kibirli ve merhametsiz olduğunu belirtir.

Âlî, Ferdî'nin güzel yüzlü, eşsiz bir genç olduğunu belirtir. Ferdî'nin güzelliğine rağmen, uğursuzluğunun da dillerde dolaştığını belirtir (s.253 st. 20-21; s. 254 st. 4-5).

Olayın sebep sonuç ilişkisini ve işlevini göz önünde bulundurmuş olan Nergisî ve Atâyî, Ferdî'nin afyon bağımlısı olduğuna dair herhangi bir ifade kullanmaz. Nergisî, Ferdî'nin danışmentliğine; Atâyî de yeniçeriliğine ve danışmentliğine dair bir bilgi vermez.

Âşık: Âşık, Ferdî'yi canını verecek derecede seven, çılgın bir kişilik olarak tasvir edilir. Hiçbir metinde, Ferdî'ye gönül veren ve aşkının bedelini canıyla ödeyen âşığın adından, yaşından, mesleğinden ve fizikî görünüşünden bahsedilmez. Âşık, daha çok davranış ve tutumlarıyla ön plana çıkarılır. Ferdî'yi görebilmek için her yola başvuran fakat bu uğurda sevdiğinden azar işiten, dayak yiyen ve gözünü kaybeden âşık için yaşamak anlamını yitirmeye başlar. Bu ikilem ve çaresizlik içerisindeki âşığın en son ve trajik isteği sevdiği kişinin kendisini öldürmesi olur.

Âşık Çelebi, âşıkla ilgili bilgileri Ferdî'nin dilinden anlatır. Ferdî âşığı "bir âşığım var idi egerçi zâhir şehîr oğlanıydı. Zarîf ü sâhib-'irfândı ammâ dürr-i mey gibi tîre-tab' u girân-cândı" şeklinde tasvir eder, âşığın kendisini gece gündüz takip ederek canından bezdirdiğini söyler. Âşık Çelebi, âşık için olumlu ya olumsuz herhangi bir değerlendirmede bulunmaz.

Nergisî, kayıtsız bir kişi olarak nitelendirdiği âşık için "derdmend-i rû-siyâh-ı lâ-ya'kıl, bî-çâre, sefih-i bî-idrâk" gibi olumsuz sıfatlar kullanır, birkaç yerde de âşığın çaresizliğine işaret eder.

Atâyî âşığı, güzellere âşık olmayı kendisine şiar edinen ve bu yolda çile çeken biri olarak tasvir eder. Olayı ders vermek amacıyla anlatan Atâyî, başlıkta ve hikâyenin sonunda âşık için akılsız (bî-hûş) sıfatını kullanır. Atâyî âşığı, Ferdî için her türlü sıkıntıya göğüs geren, aşkı uğruna muradına erememiş bir şehit olarak gösterir.

Olayı ana hatlarıyla nakleden Gelibolulu Âlî, âşıkla ilgili sadece derdmend (dertli) sıfatını kullanır. "...ol derdmendün elini bağlamış (s.254 st.6-7)."

Diğer Kişiler: Kühnü'l-Ahbâr dışındaki üç metinde, âşığın öldürülmeden önce görüşüp helallik aldığı ve kendilerine bugün benim bayramımdır dediği, dostlarından bahsedilir. Sadece Atâyî, âşığın helallik istediği arkadaşlarının âşık hakkındaki görüşlerine yer verir. Arkadaşları âşığın bu sevinçli haline ve helallik dilemesine bir anlam veremezler (b.3301-3305). Sohbetü'l-Ebkâr'da, Ferdî'yi âşığın sevdiğinden haberdar eden kötü karakterli (erbab-ı nifak, hasûd) kişiler vardır (b.3228). Yine Sohbetü'l-Ebkâr'da Ferdî'nin sohbet arkadaşlarından söz edilir. Âşığın, meclislerine gelmesinden rahatsız olan bu kişiler, bir müddet sonra Ferdî'den izin alarak âşığı kapı dışarı ederler (b.3264-3268).

Mekân

Olay ağırlıklı bu aşkın, mekân boyutunun soyut olduğu görülür. Konunun ana hatlarıyla anlatıldığı Kühnü'l-Ahbâr'da mekâna dair hiçbir bilgi yer almaz. Diğer üç metinde olay örgüsünde önemli yer tutan mekânlara ve mekân tasvirlerine rastlanır. Açık/geniş mekânların, kapalı/dar mekânlara göre fazla olduğu görülür. Bu durum olay örgüsü ile yakından ilgidir. Hikâyede açık/geniş mekân olarak İstanbul yer alır. Ferdî ve âşığı İstanbul'da yaşamıştır. Meşâirü's-Su'arâ (153a; st. 9), Meşâku'l-Uşşâk (153a; st. 9) ve Sohbetü'l-Ebkâr'da (b. 3212) olayın İstanbul'da geçtiği belirtilir. Meşâku'l-Uşşâk'ta İstanbul; kalabalığı ve güzelliği ile ön plana çıkan ve âşık aldatan mahbupların kaynağı olan (153a; st. 9) bir şehir şeklinde tasvir edilir.

Güneşe lâyük olur mı serdî (b.3235)

şeklinde başlayan konuşması 11 beyit halinde devam eder. Ferdî'nin düşüncelerine de

Âteş oldı o gül-endâm bu kez
Didi il bana ne virdi alamaz (b.3247)

şeklinde yer verilir. Hikâyenin sonraki bölümlerinde de diyalog tekniğinin kullanıldığı görülür. (b.3264-3267; 3282-3287; 3290-3294; 3300-3301; 3302-3303)

Meşâkku'l-Uşşâk'ta da yer yer kahramanların duygu ve düşünceleri kendi ağızlarından, doğrudan yansıtılır. "Elbette 'aziz başun için kebs-i vücûdımı kendi dest-i mübârekün ile kurbân eyle ki âhir demde cemâlüne nigerân nigerân teslîm-i cân eyleyeyüm..." (153b; st. 11-13)

Âşık Çelebi, "Ferdî'nin bir 'âşık-küşlüğü daha vardır ki kendi rivâyet ederdi." (191a; st. 23-24) ifadesiyle hikâyeyi Ferdî'nin ağızından aktarır. "Bir 'âşıkum var idi egerçi zâhir şehri oğlamıydı." (191a; st. 24-25) şeklinde başlayan hikâyede kahraman anlatıcıya yer verir. Olayın ardından yazar, Ferdî'nin bu olaydan sonraki maceraları hakkında yine kendisi bilgi verir.

SONUÇ

Şair Ferdî'nin başından geçen olay, öğretici/açıklayıcı metinlere dâhil edebileceğimiz iki tezkirede gerçek/gerçeğe uygun bir biçimde, sanat yanı ağır basan Sohbetü'l-Ebkâr ve Meşâkku'l-Uşşâk'ta kurgulanarak ele alınmıştır. Bu yüzden Sohbetü'l-Ebkâr ve Meşâkku'l-Uşşâk'ta olay, tarihî ve yaşanmış olanı anlatan Kühü'l-Ahbâr ve Meşâirü's-Şu'arâ'ya göre farklılıklar göstermektedir. Meşâkku'l-Uşşâk ve Sohbetü'l-Ebkâr, olayı aynen yansıtmaktan ziyade, gerçeği malzeme olarak kullanma yolunu tutmuştur. Kühü'l-Ahbâr ve Meşâirü's-Şu'arâ, Ferdî'nin hayatını bir bütün olarak ele almış ve bu olayı o bütünün önemli bir parçası olarak sunmuştur. Olayı malzeme olarak alan Sohbetü'l-Ebkâr ve Meşâkku'l-Uşşâk ise Ferdî'den ziyade, yaşanmış olan aşkın boyutlarını ve sonuçlarını göz önünde bulundurmışlardır.

Kühü'l-Ahbâr'da Ferdî'nin hayatı hakkındaki kısa bilgiden sonra, Ferdî'nin bir âşığını öldürmüş olduğu belirtilmiş; ayrıntılarına girilmeden olay ana hatlarıyla ifade edilmiştir. Gelibolulu Âlî olayı, rivayetlere ve yorumlara girmeden tarihî bir belge özelliğinde yansıtmış, tasvirlerle ve yorumlara girmemiştir.

Âşık Çelebi, Meşâirü's-Şu'arâ'sında Ferdî'yi tanıttıktan sonra Ferdî'nin başından geçen aşk hadisesini tahkiye tekniği ile yansıtmıştır. Yazar, bizzat Ferdî'den dinlemiş olduğunu belirttiği bu olayı, tasvirlerle tekdüzelikten kurtarıp edebî bir dil ve üslupla ortaya koymuş, kişisel değerlendirmelere girmekten kaçınmıştır.

Nergisî, sanat ve maharet göstermek gayesiyle kaleme almış olduğu Meşâkku'l-Uşşâk'ta, yer yer Âşık Çelebi'den naklettiğini belirtse de, olayı bir sanatçı edasıyla yeniden biçimlendirmiştir. Sanatlı bir dil kullanmış olan Nergisî, olaya farklı bir bakış açısı getirmiş, olay örgüsünün çeşitli halkalarında tasarruflarda bulunmuştur. Konuyu klâsik aşk bağlamında ele almış olan Nergisî; âşığın, maşukun sıkıntılarına göğüs germesi ve gerekirse canını sevgili yoluna kurban edebilmesi bağlamında işlemiştir.

Toplumsal problemleri dile getiren Atâyî de aynı olayı, gençleri çarpık ve sonu hüsrarla biten aşk ilişkilerinden uzak tutmak gayesiyle anlatmıştır. Olay üzerine yoğunlaşmış olan

Ferdî ile âşığın buluştuğu ve Ferdî'nin âşığı öldürdüğü yer açık bir mekândır. Kühü'l-Ahbâr'da bu ayrıntıya girilmez. Diğer üç metinde bu mekânın ismi farklı biçimlerde geçer. Âşık Çelebi (191b) ve Atâyî (b.3306-3311); Ferdî ve âşığın buluştuğu "Tekke Pınarı"nın ayrıntılarıyla tasvir ederler. Sohbetü'l-Ebkâr'da bu yer "Baba Nakkâş köyü" civarındaki mesire yerinde bir çeşme başı olarak verilir (b.3318). Meşâirü's-Şu'arâ'da olayın, "Şeyh Sinân köyü" civarındaki "Tekke Pınarı" denilen yerde gerçekleştiği ifade edilir. Fakat olayı Âşık Çelebi'den naklettiğini belirten Nergisî, Ferdî'nin âşığını "Müderriş Köyü" civarındaki bir mağarada öldürdüğünü belirtir (154a; st. 18-22).

Meşâkku'l-Uşşâk ve Meşâirü's-Şu'arâ'da kapalı/dar mekân yer almazken Sohbetü'l-Ebkâr'da Ferdî ve arkadaşlarının eğlendikleri meclis kapalı bir mekan özelliği gösterir (b.3268).

Sohbetü'l-Ebkâr dışındaki eserler, Ferdî'nin mezarıyla ilgili herhangi bir bilgi vermez. Atâyî, Ferdî ve öldürdüğü âşığın yan yana gömüldükleri yerin "Ferdî Pınarı" diye anıldığını, buranın aşk ehlinin uğrak yeri haline gelen bir ziyaret mahalli olduğunu söyler (b.3338-3340).

Şimdi ol çeşme-i pâke iller
Nâmıla Ferdî Bunarı dirler (b.3341)

Zaman

Anlatma esasına bağlı metinlerde, nesnel zaman, vak'a zamanı, anlatma zamanı gibi çeşitli zaman dilimlerinden bahsedilir. (Çetin 2005:126) Olay zincirinin esas olduğu geleneksel anlatı türünde zaman soyuttur, zamanın gerçeklik boyutu çok fazla göz önünde bulundurulmaz. Ferdî hikâyesini işleyen kurgusal metinlerde (Sohbetü'l-Ebkâr, Meşâkku'l-Uşşâk) romanın dışında da var olan herkesin paylaştığı ortak zamanı ifade eden nesnel zaman (Çetin 2005:127-128) net değildir. Hatta zamanın soyut olduğu görülür. Eserini H.1035/M.1626 yılında bitirmiş olan Atâyî, hikâyenin sonunda yer alan iki beyitte, Ferdî ve âşığın mezarlarını gördüğünü belirtir, zaman ile ilgili herhangi bir ifade kullanmaz. (b.3339)

Nergisî, Ferdî hikâyesinin başlık kısmındaki "Asr-ı Dirîn-i Eyyâm-ı Pîşînde" (153a; st. 1) ve hikâyenin giriş kısmındaki "eyyâm-ı 'uhûd-ı sâlifede" (153a; st. 9) ibareleri ile nesnel zamanın bir yüzyıl önce (16. yy.) olduğuna işaret eder. Meşâirü's-Şu'arâ'da, Ferdî'nin vefat tarihi (962/1555) verilse de nesnel zaman belirtilmez. Bu tarihten hareketle nesnel zaman hakkında bilgi edinilebilir.

Metinlerde olayın olup bittiği süreci ifade eden "vak'a zamanı" belli değildir. Sohbetü'l-Ebkâr'da yer yer zaman ifade eden "bir zaman, şeb ki, subha dek, seher, şimdi" gibi göstergelere yer verilir. Fakat bu göstergeler göndergesel karşılığı olan bir zamana işaret etmez. Meşâkku'l-Uşşâk'ta ise zaman ifade eden kavramlara hemen hiç rastlanmaz. Meşâirü's-Şu'arâ'da Ferdî'nin âşığını öldürmek için buldukları yer tasvir edilirken mevsimin sonbahar olduğu belirtilir. (191a; st. 19) Metinlerde bunun dışında olay zamanı ile ilgili fazla bir ayrıntıya rastlanmaz.

Anlatıcı ve Bakış Açısı

Sohbetü'l-Ebkâr ve Meşâkku'l-Uşşâk, yazar anlatıcı ve hâkim bakış açısı ile yazılmıştır. Sohbetü'l-Ebkâr'da Ferdî ve âşığın konuşmaları kendi ağızlarından yansıtılır. "didi" ifadesinden sonra diyalog tekniği ile kahramanların birbirleri hakkındaki duygu ve düşünceleri dile getirilir. Âşığın;

Didi iy şâh-ı cihânım Ferdî

Atâyî, Ferdî'nin şairliği, yeniceriliği üzerinde hiç durmamış, şahıslardan ziyade olaya odaklanmıştır.

KAYNAKÇA

Aktaş, Şerif (1999). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Âlî (1994). *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı* (Haz. Mustafa İsen), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Âşık Çelebi (1971). *Meşairü's-Şuarâ or Tezkere Of 'Aşık Çelebi*, (Haz. Meredith-Owens, G. M.), London.

Çaldak, Süleyman (2004). *Nergisî ve Nihâlistân'ı (İnceleme-Metin)*, Malatya: Özserhat Yayınları.

Çetin, Nurullah (2005). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Öncü Kitap.

Gökay, Orhan Şaik (2004), "Meşairü's-Şu'arâ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.29, İstanbul: TDV Yayınları.

Hasan Çelebi (1989). *Tezkiretü's-Şu'arâ* (Haz. İbrahim Kutluk), Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kılıç, Filiz (1994). *Meşairü'-Şu'arâ İnceleme Tenkitli Metin*, C.I, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi).

Kortantamer, Tunca (1993). "17. Yüzyıl Şairi Atâyî'nin Hamsesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Görüntüsü", *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kut, Günay (1991). "Âşık Çelebi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul: TDV Yayınları.

Latîfî (2000). *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsirat'ü-Nuzamâ* (Haz. Rıdvan Canım), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Mehmet Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî*, (Haz. S. Ali Kahraman) C.II, İstanbul: Tarihi Vakfı Yurt Yayınları.

Moran, Berna (1991). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 8. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi.

Nergisî, *Meşâku'l-Uşşâk*, Süleymaniye Ktp. Hamidiye n.1462 vr.153a-154b

Nev'izâde Atâyî (1999). *Sohbetü'l-Ebkâr* (Haz. Muhammet Yelten), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Öztoğat, Nedret Tanyolaç (2005). *Yazımsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar*, 2005: Multilingual.

Sehî (1980). *Tezkire-Heşt Behişt* (Haz. Mustafa İsen) İstanbul: Tercüman Yayınları.